

1. A nagy földrajzi felfedezések

Szerző dezs

A középkori ember igen keveset ismert a világból. A földművesek saját falujukon kívül általában a környező néhány települést ismerték. Iparosok, kereskedők és katonák ennél lényegesebben távolabb eljuthattak, bejárhatták az egész országot, esetenként akár Európa nagy részét is. Az európai emberek a földrészek közül csak Európát, valamint Afrika és Ázsia egyes részeit ismerték, de ezek távoli részei már ismeretlenek voltak számukra. A Földet laposnak képzelték, melynek közepén a három ismert földrész van, melyet minden irányból tengerek vesznek körül. A távoli területekről csak pontatlan ismereteik voltak. Az ismeretlen vidék egyben félelmetes is volt, fantáziájuk alapján szörnyekkel népesítették be. Csak egy-két esetben fordult elő, hogy európai kereskedők eljutottak a Távol-Keletre. Ilyen volt a velencei Marco Polo, aki 1271 és 1295 között bejárta Ázsiát, éveket töltött Kínában. Az Európa és a Távol-Kelet között kialakuló távolsági kereskedelem arab kereskedők közvetítésével zajlott. A zömmel Indiából és Kínából származó áruk (selyem, fűszerek, illatszerek&) keresett cikkek voltak Európában. Mivel az arab kereskedők áruikat aranyért adták el, megnőtt az arany iránti szükséglet. Európa aranybányái a növekvő termelés hatására kimerülőben voltak, Európa aranykészlete megcsappant. Új aranytermelő helyek megismerése vált szükségessé. Ráadásul a török birodalom növekedése és erősödése is egyre bizonytalanabbá tette a keleti kereskedelmi kapcsolatokat. 1453 Konstantinápoly eleste, elvágtá azokat a kereskedelmi kapcsolatokat, melyek Eu.-t más földrészekkel összekötötték, a kereskedelemben a közvetítő szerep megsokszorozta az árakat, nemesfémmel kellett fizetni, ezért kiáramlott a nemesfém Eu.-ból, ráadásul ekkor merültek ki az eu-i arany- és ezüstbányák, bekövetkezett az aranyéhség. Új aranyelő helyek felfedezésére volt szükség. A XV. században felvetődött az a gondolat, hogyan lehetne a törökök és az arabok kikerülésével közvetlen kapcsolatot teremteni a Távol-Kelettel. A tudományok és a technika fejlődése ekkorra már lehetővé tette a hajózás nagymértékű fejlődését. Kifejlesztették a caravellát, a több árbocos, fejlett vitorlázatú, jól kormányozható, több száz tonnás hajót (Kolumbusz hajói közül a Pinta és a Nina ilyen, a vezérhajója, a Santa Maria nao), mely hosszú tengeri utazásra alkalmas. Használták az iránytűt (kínai találmány, arab közvetítéssel jut Eu.-ba), a csillagászati ismeretek fejlődése a pontosabb tájékozódást, a hosszabb tengeri utak megtételét tették lehetővé. Ptolemaiosz (ókori gr. tudós) elméletét, miszerint a Föld gömbölyű, a reneszánsz korában elfogadják. Toscanelli (firenzei csillagász) térképet rajzol a XV.sz.-ban, ebben India Eu.-tól nyugatra van. 1492-ben egy nürnbergi tudós megtervezi az első földgömböt. Tengerész henrik (portugál király fia) megalapítja az első tengerészeti akadémiát. Földrajzi helyzetét kihasználva a felfedezések terén Portugália tette meg az első lépéseket. Hajóik Afrika partjai mentén dél felé haladva a kikötésre alkalmas helyeken katonai telepeket hoztak létre. Ezzel a part menti hajózást is ellenőrzésük alatt tartották, de egyúttal a környék lakosságát is hatalmuk alá hajthatták, gazdasági értékeiket megvásárolták, elcserélték vagy erőszakkal elvették. (Hiedelmeket is le kellett győzniük útjaik során, pl. hogy az óceán az egyenlítőhöz közeledve egyre sűrűbb, sötét forr is.) 1487-ben Bartolomeo Diaz elérte Afrika déli csúcsát, a Jóreménység-fokát. 1497-98-ban ezen az úton jutott el Vasco da Gama Indiába. (A szuezi-csatorna megépítéséig 1869 főként az általa kijelölt úton folyt a kereskedelem.) A portugálok tengeri sikereit féltékenyen figyelte a szomszédos Spanyolország. XV.sz. vége Spo. fénykora. Egyesül a két legnagyobb ország rész, Kasztília és Aragónia (Izabella és Ferdinánd házasságával) ekkor Sp.o. Eu. Legjobb szervezett állama. Mivel az afrikai partokat portugál helyőrség védte, a spanyolok más utat kerestek. A spanyol szolgálatban álló genovai születésű Kolumbusz Kristóf elfogadta azt a feltételezést, hogy a Föld gömb alakú, s így annak körbehajózásával is el lehet jutni Indiába. 1492-ben a mórok feletti győzelem öröme a spanyol uralkodópár (Ferdinánd és Izabella) 3 hajót bocsátott rendelkezésére. Kolumbusz 1492. augusztus 3-án indult el, október 12-én lépett partra az amerikai szárazföld előtti szigetvilágon (San Salvadornak elnevezett kis szigetnél). (A szárazföldet a Pintáról pillantották meg.) 1493-1496 között került sor második útjára, ekkor már 17 hajóval és 1500 főnyi legénységgel indult el. Marhákat, öszvéreket, lovakat, juhokat és szőlővesszőt vittek. A Kolumbusz által Indiának vélt területet birtokba vették a spanyolok. A harmadik út (1498-1500) alkalmával óriási mennyiségű aranyat és ezüstöt szállítottak Európába. A Kolumbusz által felfedezett Újvilág növényei, az olcsó munkaerő, valamint az ott meghonosított növények a következőkben a nemesfémekkel vetekedő méretű gazdasági hasznot biztosítottak. Ilyen növények voltak a kukorica, burgonya, paprika, paradicsom, dohány, cukornád, gyapot, kakaó, kaucsuk stb. A negyedik, utolsó hajóútján (1502-1504) iszonyú viszontagságok között fedezte fel Kolumbusz a panamai partvidéket. 1506-ban magányosan, kegyvesztettként halt meg (úgy, hogy nem is tudta, hogy egy új földrészt fedezett fel). Az általa felfedezett Újvilágot a firenzei Medici-bankház megbízottjáról, Amerigo Vespucciról nevezték el, akinek elbeszéléseiből Európa megismerte Amerikát. Amerika őslakossága (indiánok) feltehetően mintegy 30-40 ezer évvel ezelőtt Ázsia felől érkezett. Időközben a Szibéria és Alaszka közti szárazföldi kapcsolat megszűnt, így Amerika lakói önállóan fejlesztették ki kultúrájukat. A hatalmas területű földrész viszonylag gyéren lakott volt. A felfedezések időszakában kb. 20 millió lehetett Amerika őslakossága, a következő 100 évben a hódítások és az Európából behurcolt betegségek következtében ennek kb. egyharmada elpusztult. Jelentősebb népesség Közép-Amerikában és az Andok hegység vidékén élt. Mexikóban az aztékok, az Andokban az inkák hozták létre fejlett államot. A magas hegyeken teraszos földművelést vezettek be, a földet kapával művelték. Bőségesen termő növényeik (kukorica, burgonya) hatalmas nagyvárosok élmezését is biztosították. Bár csillagászati és építészeti eredményeik is jelentősek voltak, kultúrájuk összességében nem érte el az európai színvonalat. A tűzfegyvereket nem ismerték, lovaik nem voltak, fegyverzetük meg sem közelítette az európaiakét. A hajón érkező fehéreket istenként fogadták, elhalmozták ajándékokkal. A bennszülötteket tehát leigázták (kirablás, kegyetlenkedés), civilizálták őket (pl. keresztény hit erőszakos terjesztése). A hódítók (conquistadorok) mesés kincsek után kutattak, s fejlett kultúrával rendelkező népeket atláltak. Az aranyban és ezüstben gazdag Közép és Dél-Amerika hamar felkeltette a spanyolok érdeklődését. A gyors meggazdagodásban reménykedő kalandorok tömegesen jelentek meg az Újvilágban, s a mesés Aranyországot (El Dorado) keresve vezettek expedíciókat a szárazföld belsejébe. 1513-ban Balboa Panamában eljut a

Csendes-óceán partjára. Ekkor már Amerigo Vespucci 1497-1504 közötti útja eredményeként ismert volt, hogy egy addig ismeretlen földrésről van szó. 1519-ben Cortez meghódítja Spanyolország számára Mexikót, megdönti az aztékok birodalmát. 1532-ben pedig Pizarro a legmerészebb vállalkozást hajtja végre: Panamából kiindulva több ezer kilométert halad délre 190 emberével, hogy végül az egykori inka birodalom ura legyen. A felfedezések során kiéleződtek a spanyol és portugál ellentétek. Mindkét ország igyekezett védeni hajóútjait, az általa elért területeken fegyveres őrseget hagyott, mely nemcsak a helyi lakosság leigázására szolgált, hanem az idegen hajósokat is távol tartotta. Az egyre élesedő küzdelemben az 1490-es években a békés megegyezés lehetőségét is keresték. Így került sor 1494-ben a pápa közvetítésével a tordesillasi egyezmény megkötésére, melynek értelmében a két tengeri hatalom felosztotta egymás közt a világot. (Ma is érződik hatása, lényegében egy függőleges vonalat húztak, s az attól keletre eső részek spanyol, a nyugatra esők portugál területekké lettek. Ezért van, hogy Brazíliában még ma is portugálul beszélnek.) Ezért amikor 1500-ban az Indiába induló portugál Cabral hajóit a tengeráramlatok az amerikai partokhoz sodorták, azt az egyezmény értelmében Brazília néven portugál birtokká nyilvánította. Közben 1497-ben az olasz származású, angol szolgálatban álló Cabot eljutott Észak-Amerikába. Miután az 1500-as évek elejére egyértelművé vált, hogy Kolumbusz nem Indiába, hanem egy új földrészre jutott el, újból felvetődött a Föld körülhajózásának gondolata. 1519-ben Magellán 5 hajóval indult el Spanyolországból. Egy év múlva elérte Amerika déli pontját, s a később róla elnevezett szoroson Dél-Amerika és a Tűzföld között áthajózva kiért a Csendes-óceánra. 1521-ben a Csendes-óceánon át az ázsiai partok közelébe jutott. Az általa felfedezett Fülöp-szigeteken a bennszülöttekkel vívott harcban Magellán életét veszítette, de társai befejezték az utat. Az Indiai-óceánon keresztülhajózva elérték Afrikát. Afrika megkerülésével a 18 főre olvadt legénység (265-en indultak) egyetlen hajóval 1522-ben visszaérkezett Spanyolországba. A következő 200-250 évben spanyol, portugál, majd angol és holland hajók járták be a tengereket. A nagy utazásokat részben az ismeretlen világ megismerésének vágya, részben a kalandvágy, a gyors meggazdagodás lehetősége serkentette. A felfedezett területek benépesítői között a szélhámos kalandorok, a becsületes munkájukból megélni kívánó földművesek és iparosok, a kereskedők és az ismeretlen világot tanulmányozó tudósok egyaránt ott voltak. Az Amerikából beáramló kincsek: nemesfémek (arany, ezüst), drágakövek, a földművelés új terményei: kukorica, burgonya, paprika, paradicsom, dohány, napraforgó, kakaó, kinin stb. Az addig keletről beszerzett növényeket meghonosítják itt, pl. cukornád, fűszerek. (S már nem szorulnak e téren a keleti kereskedelemre.) Az ültetvényeken a rabszolgamunkára alkalmatlan indiánok helyére négereket hurcolnak be Afrikából. Az újonnan elfoglalt területeket gyarmatokká (politikai önállóságától megfosztott terület, az anyaország számára nyersanyagbázis és felvevőpiac) tették. A felfedezések hatása Eu.-ra: Az Amerikából beáramló nemesfémekből pénzt vernek, több pénz lett hirtelen, csökken az értéke, bekövetkezik az árforradalom (árak nőnek, a pénz vásárlóereje csökken). Társadalmi különbségek nőnek. Kibővül a világ, a kereskedelem súlypontja a Földközi-tenger vidékéről az Atlanti-óceán partvidékére helyeződik át (az ott lévő államok szerepe megváltozik, az előbbieké csökken, a utóbbiaké nő). Létrejön a világpiac, a világkereskedelem. A felfedezések jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint hogy Amerika felfedezésétől, 1492-től számítjuk az újkort.